

Kim var imiş biz burada yoğ iken? Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun

“Kafadar, Cemal. *Kim var imiş biz burada yoğ iken? Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.”

Ayşe Őimřek

Arşiv belgeleri, bakmasını ve düşünmesini bilene birtakım veriler sunar. Bu veriler karşılaştırmalı ve bütüncül bir bakış açısıyla derinlemesine incelendiğinde ve yorumlandığında genel kabul gören, doğruluğu kesin gibi düşünölen ve sorgulamaya gerek duyulmayan bilgilerin aslında tahlilinin gerektiği fark edilir. İnsanlar, tarihe düştükleri birtakım notlarla dönemlerinin siyasi, iktisadi, dini, kültürel ve sosyal yapısı hakkında bilgiler verirler. Yaşadıkları zamana dair anlatılardan döneme ait kaynaklarda bulunamayacak kıymetli veriler öğrenilir.

Yazarın ifadesiyle Osmanlı toplumunda yaşayan mütevazı dört kişi, tanıtımı yapılan eserde yeniden incelenmektedir: Yeniçeri, tüccar, derviş ve kadın. Osmanlı tarihçisi Cemal Kafadar, adı geçen gruplarla alakalı olarak anlatılanın, bilinenin ve kabul görenin dışında delillere dayanarak ufuk açıcı değerlendirmeler yapmaktadır.

Yazar, Cemal Kafadar, yüksek lisans ve doktorasını McGill Üniversitesi'nde tamamladı. Princeton ve Harvard Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etti. Yazarın, tanıtımı yapılan eserin dışında eserleri de bulunmaktadır. Örneğin *Osmanlılar ve Avrupa 1400-1600*, *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, *Kendine Ait Bir Roma Diyâr-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine* adlı çalışmaları sayılabilir. Son olarak Gülru Necipoğlu Kafadar ve Cornell Fleischer ile birlikte Osmanlı Saray Kütüphanesi üzerine *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace* adıyla bir edit kitap yayınlanmıştır.

Teşekkürler ve Yayın Bilgileri (s. 9-10) kısmında yazar, kitabın serüveni ve kitabın içeriğiyle ilgili bilgiler vermektedir. Kitap, üç İngilizce yazının çevirisinden ve bir Türkçe yazıdan oluşmaktadır. Bu denemeler 1986-94 yılları arasında farklı yerlerde İngilizce ve Türkçe olarak yayınlanmıştır. Burada kitapta yer alan yazıların orijinal isimlerine, ilk olarak yayınlandıkları yerlere değinilmektedir.

Cemal Kafadar'ın “Bir araya getirdiğim dört denemede 16 ve 17'inci yüzyıllar Osmanlı dünyasından olduğa mütevazı dört kişi ve onlarla ilgili bulduğum belgelerin ışığında peşine düştüğüm bazı sorular ele alınıyor” diyerek özetlediği bu kitabı, adını



Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ayse.simsek@karabuk.edu.tr
Asst. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences



*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*



Ayşe, Őimřek. “Kim var imiş biz burada yoğ iken? Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun”.
Mutalaa 1/1 (Ağustos 2021), 141-144.



ORC ID: orcid.org/0000-0001-6006-2746
ROR ID: ror.org/04wy7gp54
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5247532



Geliş tarihi: 20.06.2021
Kabul tarihi: 30.06.2021

Karacaoğlan'ın Viran Oldum Mor Sümbüllü Bağ İken adlı şiirindeki bir mısradan almaktadır.

Karacaoğlan der ki bakın olana
Ömrümün yarısı gitti talana
Sual eylen bizden evvel gelene
Kim var imiş biz burada yoğ iken

Giriş (s. 13-27) kitaba ismini veren bu şiirin ardından başlar. Yazılarının her biri kendi ifadesiyle belirttiği üzere ampirik veriye, arşivlerde ve yazma kütüphanelerinde bulunduğu kaynaklara dayanır. Ona göre Karacaoğlan tarihe, Yunus Emre ise felsefeye işaret eden şiirler yazmıştır. Karacaoğlan'ın geçmişin izini sürdüğü mesajlarından, Yunus Emre'nin ise geleceğe dair gerçeklik arayışından yola çıkarak tarih bilimine dair değerlendirmeler yapar. Tarihle ilgilenmenin amacı tarihte yaşanan ve yaşatılan tüm zulümleri tekrar dile getirmek değildir. Tarih, insanı anlama çabasıdır. Yazar, insanların olaylara karşı takındıkları tavırları bilmenin tarihi olayları değerlendirmedeki rolüne dikkat çeker. Aslında tarih pek çok kaynaktan öğrenilebilir. Fakat bu kitapta örneği verildiği gibi, hakkında çok şey bilinmeyen sıradan insan aracılığıyla da tarih öğrenilebilir. Bu açıdan bakıldığında yazılı belgeler oldukça değerlidir. "Sıradan" insanların hayatına bakarken onları "sıra dışı" hale getiren Cemal Kafadar onların sıradanlığından hareketle tarihi anlamaya çalışmaktadır. Nitekim bu kitaptaki insanlara dair bulunan sınırlı sayıda arşiv belgesi bu kişilerin hayatlarının küçük bir kısmına ışık tutmaktadır. İşte tarihçi bu ışıkta, ilgili döneme ait okumalar yapan kişidir. Tarihçi tekil olanla ilgilenmek zorundadır; aksi takdirde tarihçinin ibresinin sosyolojiye kayma tehlikesi vardır. Giriş bölümünde yazar, tarih ilminin temel meseleleri hakkında ilgili kaynakları işaret ederek ve örnekler vererek geniş bir perspektif çizmektedir. Tarihin sosyal bilimler içerisinde kendine konumlandığı yere ve tercih ettiği metoda değinirken Karacaoğlan'ın şiirinde geçen "biz" ifadesinin güncel kullanımdaki ayırıcı vasfından farkını yani evrensel oluşunu izah ederek modern zamanlardaki bireyselleşmeye dikkat çekmektedir. Bu bireyselleşmenin çizgisel halde gerçekleşmediğini değişik zaman ve şartlarda insanların benlik algılarının ve bireyselliklerini yaşama biçimlerinin farklılaştığını söylemektedir. Tarih duygulara ket vurulmadan yazıldığında diğer anlatılardan kendini ayırır.

Birinci yazı (s. 29-36) "Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine" ismini taşımaktadır. Bu yazıda Cemal Kafadar, Mustafa isimli bir yeniçeriden bahseder. Mustafa, babasından kalan arazi üzerindeki hakları için Divan-ı Hümayun'a başvurmuştur. Bu olay üzerinden yazar, Osmanlı klasik döneminde bilinen ve kabul gören yeniçeri düzeninin tamamen muntazam olduğu genel kabulünü sorgular ve XVI. yüzyıl sonrası bu düzenin gerilediği iddiası gereği birden bozulması düşüncesine bir tarihçi olarak nasıl bakılması gerektiğini delilleriyle inceler. Yazar arşiv belgesindeki bilgiye (yeniçerilerin miras hakkına sahip olması ve toprak sahibi olabilmesi) dayanarak yeniçerilerin sadece köle oldukları bilgisini sorgulamak gerektiğini ifade eder ve bu soruyu başka bir makaleye bırakır. Makalenin sonunda yazısının kaynağı olan belgenin orijinal hali ve transkripsiyonunu verir.

İkinci yazı (s. 39-71) “Ben ve Başkaları On Yedinci Yüzyıl İstanbul’unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılanlar” adını taşımaktadır. Seyyid Hasan isimli bir dervişin tuttuğu günceden hareketle yazar, insanların bireysel hikâyelerini anlattığı yazı türlerinin Rönesans ve kapitalizm Avrupa’sında ortaya çıktığı iddiasını sorgular. Bireyleşme olgusunun doğulularda bulunmadığı düşüncesini tartışır. Yazar burada, Osmanlı tarihi kaynakları arasında bireylerin doğrudan kendileriyle ilgili yazdığı metinlerin bulunmadığına dair yargının sorgulanmasına neden olacak geniş örnek yelpazesi sunar. Ayrıca bu yazıda, Osmanlı toplum ve kültür tarihini anlama açısından hatırat, rüya defteri (düş-nâme), otobiyografi, esaret anısı, günce ve şahsi mektup gibi yazı türlerinin araştırmalarının yapılmasının önemine değinir. Yazar hatırat, düş-nâme, esaret anılarına somut örnekler ve bunlar hakkında karşılaştırmalı bilgiler verir. Seyyid Hasan’ın güncesi ve diğer örneklerin benzer ve farklı yönleri anlatılırken okuyucu bu tür yazıların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olur. Örneğin esaret anıları dârü’l-İslam dışında yaşanan deneyim ve gözlemleri yansıtır. Yazar esaret anılarını örneklerle değerlendirir. Kişisel ve resmi mektupların Osmanlı araştırmacıları için değerine değinir. Otobiyografiyi görmezden gelinemeyecek bir kategori olarak değerlendiren Kafadar, buna dair örnekler, karşılaştırmalar ve bilgilendirmeler yapar. Makalenin son bölümünde günce yazarının sohbet-nâmesinden ve içeriğinden bahseder. Osmanlı güncesi ve batılı otobiyografisi karşılaştırması yaparken sohbet-nâmenin farkına değinir. Birey edebiyatının farklı versiyonları olan bu yazı türlerinin araştırılmasının Osmanlı kültüründe birey ve toplum arasındaki sınırların tarihini belirlemek anlamına geldiğini ifade eder.

Üçüncü yazı (s. 73-122) “Venedik’te Bir Ölüm (1575): Serenissima’da Ticaret Yapan Anadolu Müslüman Tüccarlar” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda konunun geçtiği mekânları göstermesi bakımından okuyucu için kolaylık sağlamak üzere haritalar yer alır. Cemal Kafadar, Osmanlı İstanbul’undan gelen, İtalyanca konuşabilen, ticari faaliyetleri nedeniyle Venedik’ten Cava’ya kadar giden ve Venedik’te vefat eden Ayaşlı Hüseyin Çelebi isminde bir tüccardan bahseder. Bir anlamda İmparatorlukta yaşayan Müslüman Türklerin uzak ülkelerde ticaret yapma konusunda pasif oldukları varsayımı sorgular. Yazar, Osmanlı araştırmalarında konuyu ilk defa etraflıca belgelendiren Halil İnalçık’tan başlayarak verdiği örneklerle Osmanlı-Müslümanlarının ve tebaasının memalik dışındaki ticarete katılımları konusunda ezber bozan bilgiler verir. Yazarın bu ve bunun gibi birçok yerli ve batılı arşiv belgesinden hareketle Osmanlı tebaasının dış ticarete katılımı konusunda değerlendirmeleri yer alır.

Yazının son kısmında Kafadar, Osmanlı yetkililerinin dini ya da siyasi olarak ideolojik sebeplerle iç ya da dış ticaret arasında ayırım göttükleri görüşüne değinir ve birçok belge eşliğinde bu konudaki fikirlerine yer verir. Osmanlı devleti dış ticarete dini inancı gereği uzak mı duruyordu? Osmanlı, batının kültürünün ve batıya ait hayat tarzının kendi tebaasına gelmesinden korkuyordu ve bu yüzden mi engel oluyordu? gibi soruları analiz eder. Bu makalede Osmanlı Devleti’nin dış ticarete bakışımı ve Osmanlı tebaasının dış ticarete katılımını belgeler ışığında değerlendirir. Ayaşlı tüccar Hüseyin Efendi’nin terikesinin yazılı olduğu orijinal belge kitapta yer alır.

Dördüncü yazı (s. 123-191) “Mütereddit Bir Mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatun’un Rüya Defteri 1641-1643” ismindedir. Yazara göre yeni tarihçiliğin hedefi önceden araştırma dışı kalmış olan birçok konuyu sahiplenmek ve araştırmaya açmaktır. Yazar, bu hedefi de gerçekleştirmek için olsa gerek Asiye Hatun’un şeyhine yazdığı mektuplar üzerinden o dönemin siyasi, kurumsal, iktisadi ve erkek egemen yapısını analiz eder. Yazının girişinde

Türk tarihinde kadın konusunda yeterince araştırılmadan kabul edilen iki düşünceye ve saraylı veya saraylı olmayan kadın araştırmalarının eksikliğine değinir, kadınların kültürel hayattaki konum ve etkilerine dair araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu konuda zengin kaynaklar bulunduğuna bu kaynaklara uygun soruların sorularak tahliller yapılması gerektiğine işaret eder. Bu giriş üzerine yazar, arşiv belgesine bakışın nasıl olması ve ne tür soruların sorulması gerektiğini göstermektedir. Yazının sonunda Asiye Hatun'un mektuplarının aslının Latin harfine aktarılmış şekli de yer almaktadır.

Tanıtımını yaptığımız bu kitabın gerek üslup gerekse tarz olarak farklı olduğu görülmektedir. Bu kitabın tarih ilminin yanı sıra edebiyat, tasavvuf gibi birçok alanla da ilgili olduğunu söylenebilir. Toplumun farklı kesimlerinden alınan gerçek (sıradan insan) modeller, ilgili dönem hakkında ekonomik, sosyolojik, kültürel ve tarihsel açıdan değerlendirmeler yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Yazarın eserdeki metodu, spesifik kaynaklardan hareketle sorular sorarak düşüncesini anlatma üzerine kuruludur. Tezini sunmak için seçtiği olaylar arşivlere ve yazma eserlere dayanmaktadır. Yazar arşiv belgelerinde Osmanlı tebaasında yaşayan kesimlerden mütevazı gruplar hakkında bazı bilgilerin sorgulanması gerektiğini fark ederek bu makaleleri yazdığını ifade etmektedir. Eser, uzman bir bakış açısının arşive bakarken hangi metotlarla elindeki kaynağı değerlendirmesi gerektiği konusunda özellikle arşiv araştırmacıları için mühim bir kaynaktır. Eserin eleştiriye açık bir yönü çeviriye bağlı olarak bazı bölümlerin anlaşılması için birkaç kez okunmasının gerekmesidir. Bu açıdan okuyucu yoran bir üslup göze çarpmaktadır. Kaynakça, eserin ne denli geniş bir kaynak taraması sonucunda oluştuğunu göstermektedir. Eser, Osmanlı araştırmaları yapmak isteyen okuyuculara zengin araştırma konusu seçeneği sunmaktadır.